

PAGALIAU LIETUVIŲ IR LIETUVOS LENKŲ, LIETUVOS IR LENKIJOS 1988–1994 METAIS SANTYKIŲ DINAMIKA – MOKSLINĖJE KNYGOJE

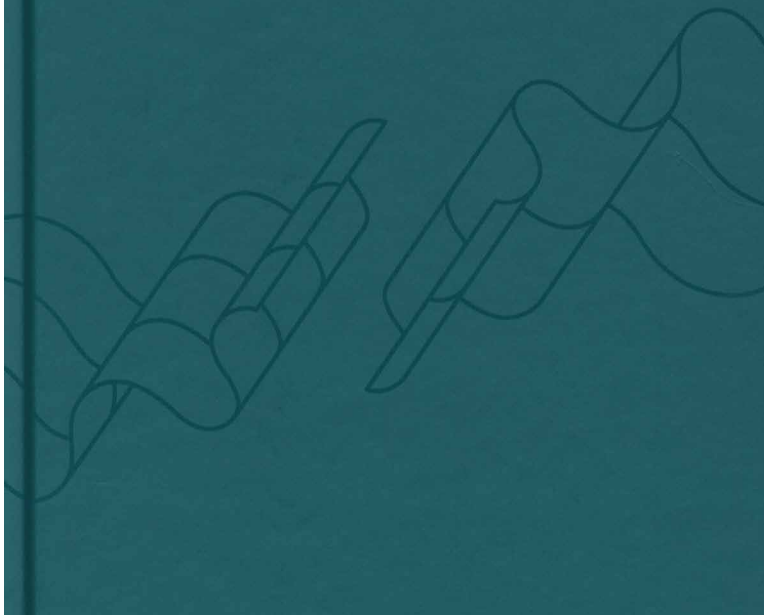
DOC. DR. MINDAUGAS TAMOŠAITIS

Lietuvos edukologijos universiteto Istorijos fakultetas
Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of History
T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius
El. paštas mindaugas.tamosaitis@leu.lt

Lietuvos ir Lenkijos santykiai amžiams keičiantis buvo gana prieštaringi. Viena vertus, Lietuva iš Lenkijos priėmė krikštą, 1569–1795 metais abi sudarė vieną valstybę – Abiejų Tautų Respubliką (toliau – ATR), XIX a. net du kartus ginkluotu sukilimu prieš carinę Rusiją lenkų ir lietuvių bajorų pastangomis siekė atkurti ATR. Antra vertus, nepavykus atkurti bendros valstybės, XIX a. antroje pusėje prasidėjęs lietuvių tautinis atgimimas lėmė, kad 1918 m. vasario 16 d. buvo atkurta nepriklausoma Lietuva, o ne ATR. Tai įžiebė Lenkijos ir Lietuvos konfliktą, mat Lenkija siekė atkurti ATR. To nepavykus padaryti, Lenkijos karinės pajėgos, vadovaujamos generolo Lucjano Želigowskio, 1920 m. rudenį užėmė Vilniaus kraštą. Po šių veiksmų Vakarų valstybių tarpininkavimo nesulaukta, tad Lietuva ir Lenkija beveik du dešimtmečius nepalaikė jokių santykių. Situacija pasikeitė Atrojo pasaulio karo išvakarėse, kai Lenkija privertė Lietuvą priimti ultimatumą, po kurio abi valstybės vėl, tik šį kartą dirbtinai, užmezgė tarpvalstybinius santykius, tačiau Vilniaus kraštas liko Lenkijai... Pagal 1939 m. rudenį pasirašytą sutartį, SSRS, vykdydama slaptuosius Ribentropo ir Molotovo pakto protokolus, iš pradžių iš Lenkijos atėmė Vilniaus kraštą, po kelių savaičių jį perdavė Lietuvai (kartu į jos

Vladas Sirutavičius

**LIETUVIAI IR LIETUVOS LENKAI,
Lietuva ir Lenkija
1988–1994 metais**

Sirutavičius V. *Lietuviai ir Lietuvos lenkai, Lietuva ir Lenkija 1988–1994 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2017, 496 p.

teritoriją įvedė 20 tūkst. sovietų karių), o 1940 m. vasarą ją ir okupavo. Per visą sovietmetį Lietuva su Vilniumi priverstinai liko sudėtinė SSRS dalimi, o Lenkiją valdė vietos komunistų partija, visiškai priklausoma nuo Maskvos.

XX a. devintame dešimtmetyje M. Gorbačioviui pradėjus reformas SSRS, ėmus žlugti komunistinei sistemai Rytų Europoje, taip pat ir Lenkijoje, o Baltijos valstybėse prasidėjus tautiniam atgimimui, naujomis sąlygomis Lietuvos santykiai su tautinėmis mažumomis ir kaimyninėmis valstybėmis vėl tapo aktualūs. Savo ruožtu iš komunistinės sistemos besivaduojanti Lenkija stengėsi normalizuoti santykius su kitomis valstybėmis, taip pat ir su Lietuva, o kartu per bendrus valstybinius ryšius pagerinti kitose valstybėse gyvenančių vietos lenkų padėtį. Tokiame kontekste buvo svarbūs ir lietuvių bei Lietuvos lenkų, o kartu Lietuvos ir Lenkijos santykiai, – juos apvainikavo 1994 metais šių dviejų šalių pasirašyta tarpvalstybinė sutartis.

Nors aptariama tema nuolat įvairiu pavidalu išskyla viešojoje erdvėje, historiografijoje iki šiol nebuvo išsamiai ištirta (išimtis – negausūs mokslinėje spaudoje publikuoti straipsniai). Todėl pagirtina, kad tą spragą pagaliau bando užpildyti žymaus istoriko, Lietuvos istorijos instituto vyriausiojo mokslo darbuotojo Vlodo Sirutavičiaus mokslinė knyga, skirta minėtai tematikai. Pasak autoriaus, knygoje „visų pirma analizuojama etninių grupių – lietuvių ir Lietuvos lenkų – sąveika 1988–1994 metais. Daugiausia dėmesio skiriama lietuvių – lenkų etniam konfliktui, o konkrečiau – lenkų aktyvistų bei organizacijų siekiui sukurti nacionalinę teritorinę autonomiją <...>“. Antra problema – tai Lietuvos ir Lenkijos tarpvalstybiniai santykiai. Autoriaus teigimu, „studijoje ieškoma atsakymo, kokie veiksniai sąlygojo santykių tarp dviejų kaimyninių valstybių dinamiką. Aiškkinamasi dviejų svarbiausių tarpvalstybinių susitarimų – Draugiškų santykių ir kaimyninio bendradarbiavimo deklaracijos (1992 m.) bei Draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutarties (1994 m.) – pasirašymo aplinkybės <...>“ (tai nurodyta knygos 4 vir-

šelyje). Kaip šias problemas autoriui pavyko atskleisti kone 500 puslapių apimties knygoje?

Prieš bandydamas atsakyti į šį klausimą, trumpai paminėsiu autoriaus savo tyrime naudotų šaltinių bazę, o ji yra išpūdinga. Knygoje, kuri rengta penkerius metus, pasinaudota, kaip taikliai autoriaus pažymėta, „mažai arba mokslinei bendruomenei beveik nežinoma dokumentine medžiaga, saugoma: Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos, Lietuvos valstybės naujojo, Lietuvos Centrinio valstybės, Lietuvos Ypatingojo KGB dokumentų, Lietuvos Ypatingojo LKP dokumentų, Vilniaus regioninio valstybės, Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos ir Vilniaus apygardos teismo archyvuose“. Daug remtasi Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyne saugomu Romualdo Ozolo fondu; tyrimo metu atlikta „keliolika nestruktūruotų interviu su Lietuvos lenkų bendruomenės aktyvistais, sąjūdiečiais, lietuvių politikais bei diplomatais“ (p. 27). Atliekant tyrimą pasiremta aptariamojo laikotarpio Lietuvoje ir Lenkijoje leidžiama lietuviška ir lenkiška spauda, kitais gausiais publikuotais šaltiniais, istorikų ir kitų autorių darbais.

Be įvado, knyga sudaryta iš šių pagrindinių dalių: „Lenkijos autonomijos pradžia: „Mes nežinome, kas mums geriau – Maskvos centras ar Vilniaus hegemonija...“; „Kovo 11-oji ir lenkų faktorius“; „Nauja valdžia, senos problemos... Autonomijos klausimas (1990 m. pavasaris–vasara)“; „Ar derėtis, ar... valdžios ir lenkų santykiai (1990 m. ruduo–1991 m. sausio mėn.)“; „Lietuviška apklausa ir sovietinis referendumas: medaus mėnesio pabaiga? (1991 m. pavasaris)“; „Tiesioginis valdymas (1991 m. rugpjūtis–gruodis)“; „Diskusijos Aukščiausiojoje Taryboje dėl rinkimų į tarybas (1991 m. gruodis–1992 m. liepa)“; „Lietuvos ir Lenkijos draugiškų santykių kaimyninio bendradarbiavimo deklaracija (kodėl vėluota?)“; „Po deklaracijos pasirašymo: supuoklės tarpvalstybiniuose ir valdžios – Lietuvos lenkų santykiuose (1992 m. pavasaris–vasara)“; „Treji rinkimai ir vienas referendumas (1992 m. vasara–1993 m. pavasaris)“; „Vingiuotas kelias į sutartį: ga-

limybės ir apribojimai (1993 m. vasara–ruduo)“; „Kiek buvo lūžių derybose? (1993 m. vėlyvas ruduo–1994 m. ankstyvas pavasaris)“; „Apie tarpvalstybinės sutarties pasirašymą bei ratifikavimą, tačiau ne tik... (1994 m. balandis–spalis)“. Pabaigoje pateikiamos tyrimo išvados, santrauka lenkų, anglų kalbomis, šaltinių ir literatūros sąrašas, asmenvardžių rodyklė. Kaip matyti, autorius medžiagą knygoje pateikia dvejopai: įvykius stengiasi aprašyti chronologiškai, o kartu kiekvienu atveju medžiagos dėstymą perteikti per išsiskeltą problemą. Toks medžiagos perteikimas ne tik leidžia skaitytojui susidaryti išsamų chronologiškai dėstomų įvykių vaizdą, bet savo ruožtu iškeltos problemos knygos turinį daro išsamesnį, įdomesnį skaitytojui. Turinys patvirtina, kad knyga sudaryta iš dviejų skyrių. Pirmame daugiausia dėmesio skiriama Lietuvos ir vietos lenkų problemiškiems santykiams, o antrame skyriuje – Lietuvos ir Lenkijos tarpvalstybiniams santykiams, kurie dėl įvairių priežasčių, kaip rašoma knygoje, buvo komplikuoti. Toks turinio planavimas puikiai dera su knygos pavadinimu, įvade išsiskeltais tyrimo tikslais ir gautomis išvadomis. Autorius tai daro nepriekaištingai. Svarbu tai, kad knygoje pateikiamas išsamus to meto tarptautinis politinių įvykių kontekstas, svarbiausi Lietuvos politinio gyvenimo įvykiai ir vietos lenkų bendruomenės vaidmuo juose. Tai didelis knygos pranašumas.

Tiesa, techninė leidinio kokybė būtų dar pagerėjusi, jeigu būtų pateikta ir papildomos vaizdinės medžiagos. Neaišku, kodėl autorius neįdėjo Lietuvos žemėlapiu su išskirtomis Vilniaus ir Šalčininkų rajonų teritorijomis. Būtų labai pravertusios statistikos lentelės, gyventojų surašymo ar rinkimų į šalies parlamentą, savivaldybes, prezidento rinkimų statistikos diagramos. Skaitytojams tai būtų leidę susidaryti visapusiškesnį aprašomų įvykių vaizdą ir padėję geriau juos suvokti. Tai, be abejo, būtų ir gerokai papildę knygoje publikuojamas nepriekaištingos kokybės, tačiau negausias nuotraukas. Ši medžiaga būtų pagyvinusi knygos dėstymą, skaitytojams būtų buvę lengviau suvokti sudėtingus aprašomus įvykius (knygoje daug įvykių, veikėjų,

vietovių, būdingų tik aprašomiems Vilniaus ir Šalčininkų rajonams). Tačiau tai jokių būdu nesumenkina profesionaliai parašytos knygos. Šiuos žodžius patvirtina toliau smulkiai aptariamos kai kurios pristatomos knygos detalės.

Kaip ir buvo galima numatyti, knygos dėstymo pradžioje daug dėmesio skirta Lietuvos bendruomenei atgimimo laikotarpiu (1988–1990 m.): politinei konkurencijai, nacionalinės teritorinės lenkų autonomijos klausimui, Lietuvos lenkų sąjungos įsteigimui, vietos lenkų aktyvistų santykiams su Lietuvos valdžia, Lietuvos persitvarkymo sąjūdžiu, Lenkija ir SSRS. Išsamiai išanalizuoti šie klausimai parodo vietos lenkų bendruomenės planus Lietuvos atžvilgiu, lenkų nuotakas rengiantis rinkimams į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą.

Kad lenkai turėjo savitą požiūrį į Lietuvos nepriklausomybę, patvirtina 1990 m. kovo 11 d. jų veiksmai Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (toliau – LRAT) posėdyje. Jame net šeši lenkų frakcijos atstovai, balsuodami dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, susilaikė. Lenkų frakcijos poziciją tuo klausimu išdėstė jos narys Leonas Jankelevičius. Tokį sprendimą L. Jankelevičius dar prieš balsavimą argumentavo šiais žodžiais: „Šiandien kalbu iš šios aukštos tribūnos Vilniaus, Šalčininkų ir Švenčionių rajonų Aukščiausiosios Tarybos deputatų grupės pavedimu. Mes puikiai suprantame, kad Respublikos valstybės atstatymo klausimas yra labai svarbus lietuvių tautai. Tauta jį iškentėjo, išpuoselėjo. Nepriklausomybė – tai lietuvių tautos atgimimo siekis. Patikėkite, mes, Lietuvos lenkai, palaikome lietuvių tautos siekimą ieškoti geresnio gyvenimo sukūrimo kelių. Bet, mūsų nuomone, tokio svarbaus klausimo sprendimas reikalauja, kad būtų tartasi su visais Lietuvos gyventojais, tuo labiau, kad mūsų – deputatų išrinktų Vilnijos krašte, rinkiminėse platformose nebuvo keliamas klausimas dėl Lietuvos valstybingumo atkūrimo nedelsiant. Minėtų rajonų atstovai dėl nežinomų mums priežasčių nebuvo pakviesti dalyvauti komisijos Nepriklausomybei atkurti darbe. Mūsų rinkėjai susirūpinę tuo, kad skubotas tokio svarbaus klausimo sprendimas gali ypač neigiamai

atsiliepti jų ir taip žemam gyvenimo lygiui. Mes palaikome gerbiamojo A. Brazausko nuomonę, kad jeigu norime šį siekį įgyvendinti, tai turi-me daryti palaipsniui, neskubant ir gerai apgalvojus.

Atgimstant lietuvių tautai ypač išryškėjo Lietuvos lenkų ir kitų tautybių žmonių, laikančių Respubliką savo Tėvyne, problemos. Šias problemas mes ne kartą kėlėme Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiume, Ministrų Taryboje, ministerijose ir žinybose. Tačiau iki šiol praktiškai dauguma jų neišspręsta. Pagaliau mes, minėtų rajonų deputatai, negalime pasiryžti tam ar kitam žingsniui, nepasitarę su savo rinkėjais. Todėl nuo balsavimo nutarėme susilaikyti. Aš turiu omenyje nutarimo projektą dėl Lietuvos valstybės atstatymo ir Laiki-nojo Pagrindinio įstatymo. Tokiais pat motyvais mes vadovaujamės ir susilaikydami balsuojant už deklaraciją.“

Antra vertus, lenkai, kaip rašoma knygoje, laikėsi savo požiūrio į lenkų tautinės mažumos vietą valstybėje. Jiems buvo sunku susitaikyti su lietuvių kaip titulinės svarbos statusu. Beje, Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose pakankamai stiprias pozicijas turėjo lenkų nariai LKP / TSKP (platformininkai). Gausi šių rajonų gyventojų dalis palaikė svarbiausius platformininkų siekius: „išlaikyti Lietuvą TSR sudėtyje ir išsaugoti tarybinę socialinę-ekonominę struktūrą“ (p. 108). Plat-formininkai svarbų vaidmenį vaidino minėtų rajonų savivaldoje, o Vilniaus ir Šalčininkų lenkai tuo metu siekė įkurti šiuose regionuose teritorinį lenkų valdomą autonominį vienetą. Antai, 1990 m. birželio 20 d. Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo posėdyje lenkų frakcijos deputatė Valentina Suboč nurodė, kad „didžioji dauguma mano rinkėjų palaiko Vilnijos siekimą susijungti į vieną administra-cinį vienetą. O tai padės atgimti mūsų kultūrai, kalbai, o tuo pačiu ir lenkų sąmonei. Nesutarimai tarp mūsų gyventojų metų metais kėlė problemas, kurios iki šiol neišspręstos.“ Tai reiškė, kad įgyvendinus lenkų planus Lietuvoje galėjo susikurti „valstybė valstybėje“.

Su tokia pozicija niekaip negalėjo sutikti Lietuvos valdžia, supra-tusi, kur gali nuvesti tokie lenkų reikalavimai. Kaip rašoma knygoje,

Lietuvos valdžia, pasitelkdama legalias priemones, siekė tokius lenkų planus suardyti. Tam tikslui buvo įsteigta Valstybinė komisija Rytų Lietuvos problemoms spręsti, priimtas Lietuvos Respublikos Vilniaus lenkų nacionalinio rajono statusas ir pan. Tačiau ir tai nepadėjo rasti abiem pusėms priimtino sprendimo. Neprieitas susitarimas ir tuomet, kai Lietuvos valdžia lenkams pažadėjo „kultūrinę autonomiją ir įstatymus, kurie „esmingai pagerintų“ tautinės mažumos būklę“ (p. 144). Maža to, laikui bėgant situacija blogėjo. 1990 m. „gruodžio mėn., situacija Lietuvoje darėsi vis sudėtingesnė ir dramatiškesnė. Lietuvos vadovybė turėjo žinių apie vis intensyvesnius platformininkų kontaktus su kariškiais. Sunki ir ekonominė šalies būklė, kainų šuolis darėsi neišvengiamas. <...> Tikėtasi paties blogiausio...“ (p. 168). Tokiomis aplinkybėmis gruodžio pabaigoje buvo priimtas Administracinių teritorinių vienetų tiesioginio valdymo įstatymas, kuris realiai buvo skirtas, kaip taikliai nurodo V. Sirutavičius, „labiausiai „nepaklusnioms“ Vilniaus ir Šalčininkų rajonų savivaldybėms tramdyti“ (p. 170). Pagal naują tvarką, tiesioginis valdymas šiose savivaldybėse turėjo įsigalioti iki vienerių metų (LRAT sprendimų laikas galėjo būti ir pailgintas ilgesniam terminui). Įvedus tokį valdymą, turėjo būti paleidžiama savivaldybės taryba, iš pareigų atleidžiami vadovaujantys savivaldybės tarnautojai; paleidžiamoje savivaldybėje turėjo būti stabdomas vietos savivaldos įstatymo galiojimas ir Vyriausybė tuomet turėjo paskirti savo įgaliotinį. Jo vaidmuo buvo svarbiausias, tačiau, kaip nurodo V. Sirutavičius, „įstatyme niekaip nebuvo apibrėžta įgaliotinio atsakomybė: kam ir kaip jis turi atsiskaityti už savo veiklą“ (p. 172–173). Tiesa, priimtas įstatymas pradėtas įgyvendinti tik žlugus 1991 m. rugpjūčio antroje pusėje Maskvoje įvykusiam pučui. Tokiomis politinėmis aplinkybėmis 1991 m. rugpjūtį–gruodį Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose buvo įvestas tiesioginis valdymas, nepaisant to, kad lenkų dauguma palaikė Lietuvą SSRS vykdant agresiją prieš ją 1991 m. sausio mėn., o vasario mėnesį referendume pasisakė už tai, kad Lietuva būtų nepriklausoma valstybė. „Kova su pučo priežastimis

bei pasekmėmis tapo vienu svarbiausių lietuvių valdžios imperatyvų. Suprantama, kad pagrindine už pučą atsakinga politinė jėga buvo laikoma TSKP, o Lietuvoje – vadinamieji platformininkai – LKP/TSKP ir įvairūs jų rėmėjai. Tokiais laikyti ir Šalčininkų bei Vilniaus tarybų veikėjai“ (p. 230). Taigi pasikeitusiomis politinėmis sąlygomis „tik po pučo susidarė sąlygos eliminuoti iš Lietuvos politinio gyvenimo vieną iš lenkų politinių centrų (labiausiai nepaklusnų ir kėlusį didžiausią grėsmę) bei galiausiai įtvirtinti suverenitetą rytiniuose šalies rajonuose“. O tarybų paleidimas buvo „legitimizuojamas dvejopai: parodant jų paramą pučistams bei jų ryšius su TSKP, o kartu kaltinant veikla, kuri kėlė grėsmę valstybės teritoriniam vientisumui bei jos suverenitetui“ (p. 233). Lietuvos valdžios supratimu, tiesioginis valdymas „turėjo suformuoti prielaidas rajonų demokratizacijai, laisvai Lietuvos piliečių (Lietuvos pilietybę priėmusių lenkų) politinės valios raiškai“ (p. 242).

O Vilniaus ir Šalčininkų tarybų paleidimas sukėlė didelį lenkų nepasitenkinimą. Toks sprendimas aiškintas kaip prieštaraujantis Lietuvos įstatymams. Tarybų paleidimas daug dėmesio sulaukė ir Lenkijoje, jis buvo vertinamas labai neigiamai. Šitoks žingsnis pavadintas „paskutine klaida“ (bendroje „klaidų virtinėje“), galinčia pabloginti ir tarpvalstybinius santykius“ (p. 246). Lenkijos prezidentas Lechas Wałęsa, vertindamas Lietuvos valdžios veiksmus, LRAT pirmininkui Vytautui Landsbergiui adresuotame laiške pripažino, kad „pastaruoju metu Lietuvos lenkų padėtis smarkiai pablogėjusi“ (p. 249). Atsižvelgiant į tai, nereikėtų stebėtis, kodėl Lietuva ir Lenkija pirmiaisiais nepriklausomybės metais nesugebėjo pasirašyti tarpvalstybinės sutarties. Tiesiog Lietuvos lenkų padėtį pernelyg skirtingai vertino LRAT pirmininkas V. Landsbergis ir tuometinis Lenkijos prezidentas L. Wałęsa (p. 270). Išsiskyrė požiūriai į istorinius įvykius, pirmiausia į L. Želigowskio karinius veiksmus. Tokie pozicijų skirtumai paaiškina, kodėl taip vėlai buvo pasirašyta Lietuvos ir Lenkijos draugiškų santykių ir kaimyninio bendradarbiavimo deklaracija (p. 281–308),

kodėl V. Landsbergiui, dirbant LRAT pirmininku (1990–1992 m.), Lietuva taip ir nepasirašė sutarties su Lenkija.

Padėtis pasikeitė, kai 1992 m. rudenį Lietuvoje Seimo rinkimus triuškinamai laimėjo A. Brazausko vadovaujama LDDP, o kitų metų pradžioje jos lyderis visos Lietuvos gyventojų buvo išrinktas šalies prezidentu. Už kandidatą A. Brazauską balsavo dauguma Vilniaus, Šalčininkų rajonų gyventojų (p. 359)! Pamažu Lietuvos ir Lenkijos santykiai ėmė judėti iš „mirties taško“ (p. 362–369), nors, pasak V. Sirutavičiaus, išliko „vingiuotas kelias į sutartį“ (p. 370–392). Tam, kad tas kelias būtų tiesus, aistras kėlė trys rengiamos sutarties punktai: „istorijos vertinimas, lenkiškų vardų ir pavardžių rašyba bei karių kapų tvarkymo klausimas“. Ypač daug aistrų kėlė jau minėta L. Želigowskio karinė akcija. Lietuva siekė, kad Lenkijos valdžia šį veiksmažįvardytą kaip agresiją ir pasmerktų ją. O ši to daryti neketino. Norint pasirašyti sutartį, reikėjo abiem šalims kaip nors rasti kompromisą. Tai užtruko. Pagaliau 1994 m. balandžio 24 d. Lietuva ir Lenkija pasirašė draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutartį.

Krinta į akis tai, kad nei L. Želigowskio, nei Vilnijos okupacijos parsmerkimo ar net paminėjimo sutarties tekste nėra, nors to būtent reikalavo ir opozicijos politikai, ir nemaža Lietuvos visuomenės dalis. Šią spragą užpildė prezidentas A. Brazauskas, Lietuvos Seime kalbėdamas po Lenkijos prezidento L. Wałęsos. Jis savo kalboje nemažai dėmesio skyrė bendrai abiejų tautų istorijai, nuošalyje nepaliko ir skaudžių XX a. pradžios įvykių. Prezidentas pripažino, kad „dar daug lietuvių ir lenkų prieštarškai vertina ne vieną mūsų praeities puslapį. Lietuva ir šiandien neatsisako principinės pozicijos, kad Vilnius ir Vilniaus kraštas tarpukario metais priklausė Lenkijai tik faktiškai, bet ne teisiškai.“ A. Brazausko įsitikinimu, „Lietuva, pasirašydama šį istorinį santarvės aktą su Lenkija, yra pasiekusi svarbiausius savo tikslus ir nėra pažeidusi esminių ir gyvybinių savo interesų. Yra pasiektas protingas kompromisas. Perkeltine prasme galėčiau pasakyti, kad kompromisas ne visiškai patenkina teisybės troškulį, bet ne taip

kenkia sveikatai, nei jos nebuvimas.⁴¹ Opozicijos lyderis V. Landsbergis žurnalistams teigė, kad Lietuvos nuolaidos Lenkijai „per didelės“, tačiau A. Brazausko kalbą Seime jis pavadino „bent iš dalies kompensuojančia tai, ko nėra sutartyje“⁴².

Iš tiesų dokumente, nutylint skaudžią praeitį, kompensuojami išpareigojimai pagal tarptautinę teisę – pagarba suverenumui, sienų neliečiamumas, ginkluotos agresijos uždraudimas, teritorinis vientisumas, nesikišimas į vidaus reikalus ir t. t.³ Abi sutartį pasirašiusios šalys patvirtino, kad „neturi viena kitai jokių teritorinių pretenzijų, taip pat nereikš tokių pretenzijų ateityje“⁴. Vadinasi, šia sutartimi Lenkija atsisakė bet kokių pretenzijų į Vilniaus kraštą, kurį ji neteisėtai valdė tarpukariu, o Lietuva savo ruožtu pretenzijų į Suvalkus, Punkską ir kitas žemes, kuriose ir šandien gyvena nemažai lietuvių. Prisiminus Lietuvos ir Lenkijos nesutarimus dėl Vilniaus krašto XX a. pirmoje pusėje, galima teigti, kad 1994 metų sutartimi Lietuva iš esmės normalizavo santykius su savo kaimyne, kurios paramos buvo galima tikėtis rengiantis stoti į Vakarų ekonomines ir karines struktūras.

Pagaliau sutarties tekstas turėjo apraminti Rytų Lietuvoje gyvenusius vietas lenkus. Pasirašyta sutartis turėjo užkirsti kelią tokioms spekuliacijoms ir praeityje buvusiems dideliems nesutarimams (lenkų dienraščio „Rzeczpospolita“ teigimu, pasirašyta sutartis – „tai skausmingas sąskaitų su praeitimi suvedimas“⁵), o kartu ji nustatė, kad abiejose valstybėse gyvenančių lietuvių ir lenkų teisės turi būti ginamos.

¹ Lietuva ir Lenkija: bendradarbiavimo sunkumai ir perspektyvos. *Atgimimas*. 1994 m. gegužės 4 d., nr. 18, p. 2.

² Jarmalavičius, R. Ateitis – prieš praeitį. Pasirašydamas sutartį su Lenkija, Lietuvos prezidentas nesulaukė neįvertinės istorijos. *Atgimimas*. 1994 m. balandžio 27 d., p. 2.

³ Laiko ženklai. *Lietuvos rytas*. 1994 m. balandžio 28 d., p. 4.

⁴ *Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1991–1994. Dokumentų rinkinys* (sudarė V. P. Plečkaitis, J. Widackis). Vilnius, 1998, p. 203.

⁵ Laiko ženklai. *Lietuvos rytas*. 1994 m. balandžio 28 d., p. 4.

Recenzuojamoje knygoje išsamiai aptartos sutarties rengimo, pasirašymo aplinkybės, sutarties atgarsiai Lietuvoje ir Lenkijoje. Nors ir buvo kilę daug aistrų, abiejų šalių parlamentai vis dėlto ratifikavo sutartį. O 1994 m. liepos 19 d. Lietuvos Seimas, priimdamas Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymą, pasak V. Sirutavičiaus, „dėjo „tašką“ diskusijose dėl to, jog Vilniaus apskrities pagrindą sudarytų Vilniaus ir Šalčininkų rajonai“. Pagal naują tvarką Vilniaus apskritį (jos centras – Vilniaus miestas) sudarė „Vilniaus miesto, Šalčininkų, Širvintų, Švenčionių, Trakų, Ukmergės ir Vilniaus rajonų savivaldybių teritorijos“ (vėliau prie apskrities buvo prijungta ir Elektrėnų savivaldybė)“ (p. 423). Tai reiškė, kad Vilniaus apskritis gerokai išsiplėtė ir lenkų bendruomenė joje neteko turėtos daugumos. Dar po metų priėmus Valstybinės lietuvių kalbos įstatymą, „galutinai buvo įtvirtintas lietuvių titulinės tautos etnokultūrinis dominavimas“ (p. 429). Taigi per keletą metų Lietuva vis dėlto sugebėjo pasiekti savo tikslus, o vietos lenkų bendruomenė pamažu susitaikė su tautinės mažumos statusu. Tai konstatuojama vienoje recenzuojamos knygos išvadoje.

Baigiant trumpai pristatyti V. Sirutavičiaus knygą, remiantis tuo, kas pasakyta, nekyla abejonių, kad aptariamas leidinys yra ne tik moksliskai vertingas, bet ir galėtų būti tinkama priemonė siekiant pagerinti Lietuvos ir Lenkijos tarpvalstybinius santykius, sprendžiant problemas, susijusias su Lietuvoje gyvenusiais lenkais ar Lenkijoje gyvenančiais lietuviais. Galbūt gerai išstudijavus praeities pamokas, pavyktų racionaliau spręsti dabartinius šių dviejų šalių probleminius klausimus. Belieka viltis, kad knygos autorius netolimoje ateityje skaitytojus nustebins dar ne viena studija ir savo tyrimais užpildys vis dar gausias probleminių temų istoriografijos spragas. To autoriui ir linkiu.